

AȘEZAREA ȘI CIMITIRUL DE LA LIMANU

DOINA GALBENU

ÎN TOAMNA ANULUI 1959, în partea de vest a lacului Mangalia, a fost făcută o îndiguire pentru organizarea unei crescătorii piscicole. Pământul pentru ridicarea digului a fost luat din imediata apropiere a lacului. Țăranii colectivști din comunele Limanu și Albești, care au lucrat la îndiguire, au scos din pământ vase și unelte din piatră, pe care le-au donat Muzeului de istorie a Dobrogei.

În 1960 s-a efectuat o săpătură pe locul de unde se luase pământul pentru îndiguire. S-a trasat un șant (șanțul A) aproape paralel cu malul de vest al lacului nou format (fig. 1). Săpătura a oscilat ca adâncime între 2,20 m în partea dinspre est și 1,20 m în partea dinspre vest a șanțului, unde niveluri de cultură materială fuseseră luate.

Terenul avea în antichitate o înclinare mult mai mare decât o are acum de la vest la est, așa încât pământul viu se găsea la o mai mare adâncime în capătul de est al șanțului. Pe toată lungimea șanțului, s-a atins pământul viu, adâncit de noi până la 0,81—1,00 m, și care era în multe locuri răscolit de gropile făcute mai târziu.

La 0,35 m, am întâlnit marginea unei gropi rituale sau poate a unui mormînt, în care se afla un craniu întreg de *hydruntinus hydruntinus*, dențiția de la alte câteva exemplare de același animal¹, un fragment de brățară din scoică *Spondylus* (fig. 6/11), două lame de silex (fig. 3/11) și câteva fragmente de ceramică aparținînd culturii Hamangia. Restul gropii fusese distrus în timpul lucrărilor de îndiguire.

Acestea constituie singurul indiciu al întinderii cimitirului neolitic și în partea de vest a terenului, care nici nu a depășit după părerea noastră punctul sondat de noi.

Materialul ceramic aparținînd culturii Hamangia a fost găsit în toate straturile de deasupra pământului viu, dar pe baza lui nu s-a putut identifica un nivel neolitic propriu-zis. Materialul neolitic găsit aici a fost adus probabil din imediata apropiere, unde se afla o așezare aparținînd de asemenea culturii Hamangia, sau poate a fost scos din unele morminte distruse în epoci ulterioare prin nivelări, săpări de gropi etc.

În primul nivel deasupra pământului viu, au fost găsite oase de bou, oaie și porc, împreună cu urme ale culturii Hamangia, lîngă care au mai apărut și câteva mărturii din prima epocă a fierului.

În partea centrală și de nord a șanțului, de unde s-a luat mai puțin pământ, au fost găsite în urma săpăturii câteva gropi aparținînd primei epoci a fierului și începutul celei de-a doua epoci, un nivel compact de locuire romano-bizantină din secolele IV—VI e.n., datat și cu monede, și partea inferioară a nivelului feudal timpuriu.

¹ P. Samsan și C. Rădulescu, *Acuza prezenței lui Hydruntinus hydruntinus (Ragalia) în pariglaciarul Dobrogei*, în *Lucrările*

ale Institutului de speologie «Limii Răscoia» tom. V, 1966, p. 251 și urm.

Nivelul aparținând primei epoci a fierului nu este continuu; el este documentat prin fragmente de vase găsite împreună cu materialul Hamangia și prin gropi care pătrund în pământul viu.

În șanțul A s-au săpat două gropi în care s-a găsit numai material aparținând acestei epoci. Una a fost folosită ca groapă de aruncat resturi menajere, cealaltă pare să fie avut o altă destinație. Ea începea de sub podeaua locuinței romane, la 1,05 m, mergând până la 2,40 m, în care se afla o calotă craniană umană amestecată cu oase de animal. În aceeași groapă s-au găsit, alături de fragmente de vase, oase de animale (ciine, bou, oaie, cal)². Oasele erau așezate pe fundul gropii, numai cu câteva fragmente ceramice printre ele, în timp ce marea majoritate a fragmentelor ceramice se afla în pământul de umplură al gropii. Toată groapa fusese umplută cu același pământ, în același timp. Materialul aparținând primei epoci a fierului s-a găsit răvășit și în celelalte niveluri (fig. 3/12).

Între nivelul roman rirziu și nivelul cu material hallstattian se află lentile subțiri de pământ galben steril. Nivelul roman este reprezentat de o locuință cu pereții din piatră nelegată cu mortar. Au fost surprinși în săpătură doi pereți, cel de sud și cel dinspre nord (fig. 1).

Locuința avea podeaua făcută din pământ bine bătătorit și lipit apoi cu o pojghiță foarte fină de pământ galben. În timpul nivelării, locuitorii de aici au adus probabil pământ galben din apropiere și l-au

așezat peste nivelul hallstattian, formându-se astfel în unele locuri lentile din pământ galben steril.

În partea de nord-est a încăperii se găseau două *dolia* făcute din lut cu foarte mult degresant, în special mici pietricele calcaroase. Alături de cele două *dolia* s-au găsit două monede, una care s-a distrus imediat, cealaltă, după unele indicii, a fost bătută de Constantius II. În interiorul locuinței s-au găsit puține fragmente ceramice de la amfore, vase,

Fig. 1. — *Limanu*. Vedere generală a șanțului A.

² Determinările de faună au fost făcute de P. Samson și C. Rădulescu de la Institutului de speologie «Emil Racoviță».

capace etc. și foarte multe fragmente de cărămizi, olane și țigle din secolele IV—VI e.n. Nu sînt indicii sigure de felul cum continuau pereții încăperii găsite — dacă era o casă cu o singură cameră sau cu mai multe — și nici de felul în care era acoperită.

Așezarea feudală timpurie se întinde pe o suprafață de cîteva hectare și acoperă și terenul pe care a fost cimitirul neolitic. Se pare că în această parte a fost periferia ei și de

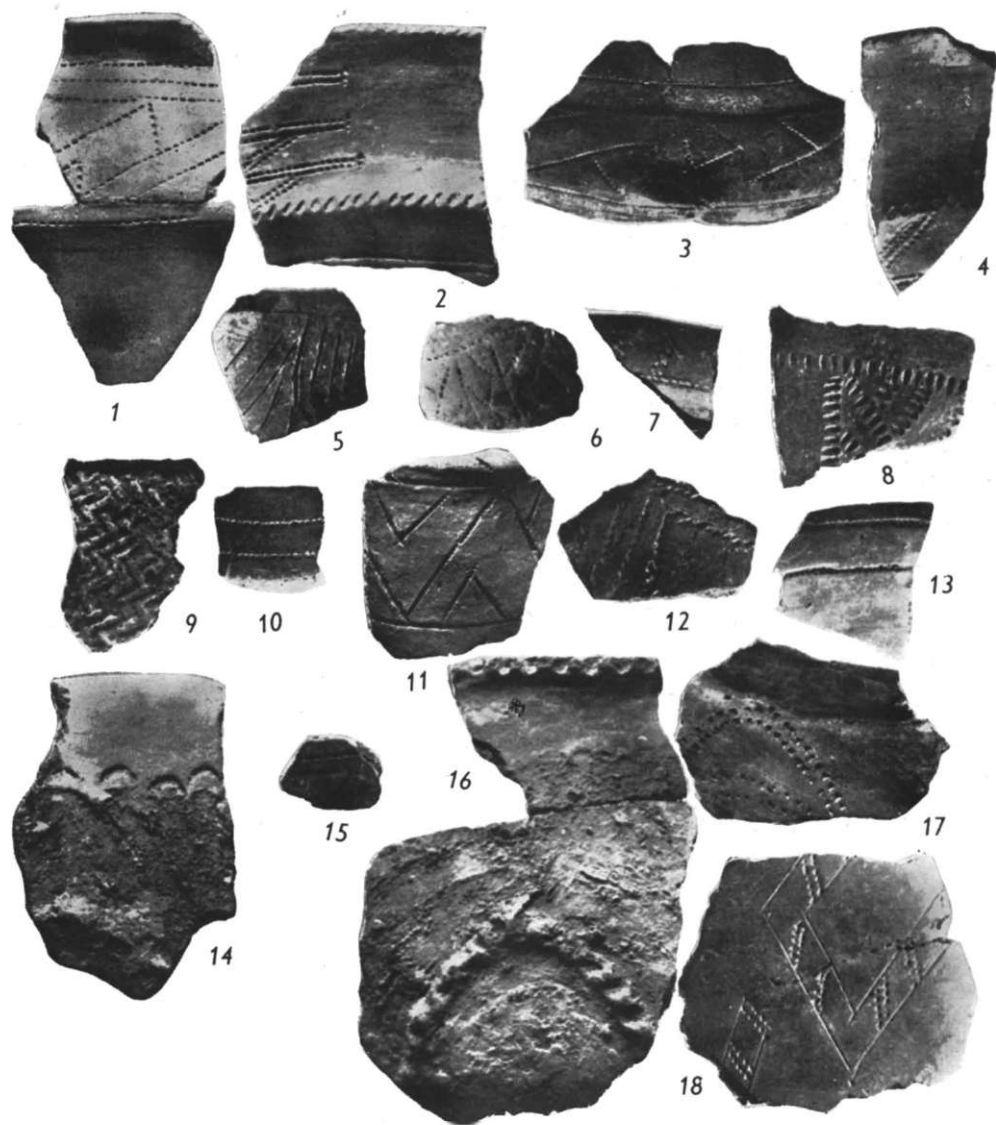

Fig. 2. — *Limanu*. Ceramică din așezare și cimitir.

aceea e mult mai săracă. S-au găsit câteva fragmente de vase din pastă aspră, avînd ca decor fascicule din linii incizate orizontal pe umărul și pîntecul vasului, linii în val mai apropiate sau mai distanțate, benzi de linii verticale și linii în val etc.

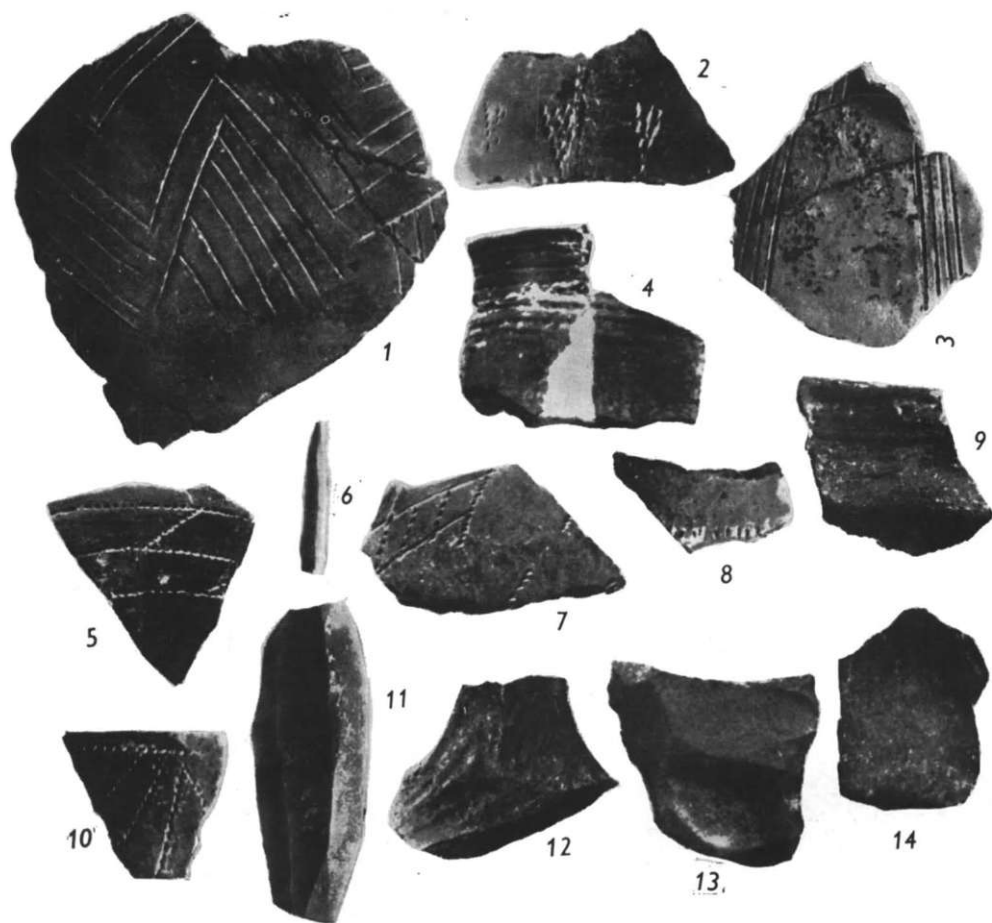

Fig. 3. *Limanu*. Ceramică și unelte din așezare și cimitir.

Într-o groapă menajeră, s-a găsit un vas cilindric avînd buza răsfrîntă; este lucrat din pastă bună și ars cărămiziu. Imediat sub buza are o linie în zigzag, iar pe pîntec linii în val. Vasul datează din secolele XIII—XIV. Tot răvășit, s-a găsit un fragment dintr-o căldare cu buza lată și perforată. Este arsă roșu-cărămiziu la suprafață și cenușiu-brun în interior.

În timpul scoaterii pămîntului pentru digul amintit mai sus, s-au găsit: 25 de vase, trei brățări întregi și un fragment de brățară din scoică *Spondylus*, mărgelile din scoică *Spondylus* de la câteva coliere, câteva mărgelile dintr-o rocă verde, un inel, un vas mic de marmură, un obiect din marmură, trei dălți și trei dălțițe din piatră șlefuită, un topor și o lamă din silex.

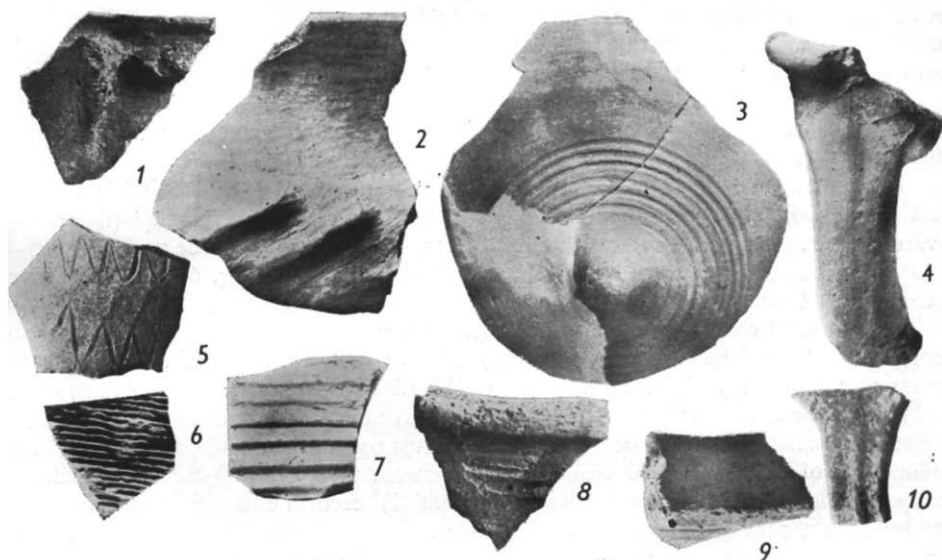

Fig. 4. — *Limanu*. Ceramică din cimitir.

Fig. 5. — *Limanu*. 1—3, brățări de scoică; 4, un vas de marmură (toate din cimitir).

Tot acest material precum și oase umane au fost scoase din morminte aparținând culturii Hamangia. Mormintele au fost de înhumatie; nu se știe precis poziția în care au fost îngropați morții și nici locul unde se afla inventarul.

Vasele sînt lucrate din lut în care s-au pus ca degresant cioburi pisate mărunt și pietricele foarte mici. Toate vasele sînt arse brun-cenușiu, neuniform. Sînt netezite în interior și lustruite la exterior; în general fundul este nelustruit.

După formă vasele se împart în patru tipuri³: a) vase cu gîtul cilindric înalt, cîteodată tras în afară, cu corpul globular ușor bitronconic, cu proeminență (fig. 6/1—3); b) vase cu buza ușor trasă în afară, cu corpul bitronconic sau în formă de pară (fig. 6/5—6); c) vase cu gîtul scurt și corpul globular avînd și proeminențe (fig. 6/7—8); d) vas-cană cu toartă (fig. 6/4).

Din prima categorie fac parte 11 vase, dintre care cinci au caneluri pe corp, cinci nu au decor, iar unul are benzi în unghiuri făcute cu un vîrf ascuțit. Numai trei vase au gîtul decorat cu caneluri (fig. 6/3). Trecerea de la gît la pîntec se face printr-o ușoară sugrumare.

Din cel de-al doilea tip fac parte 11 vase, dintre care trei sînt decorate pe tot corpul cu caneluri, patru au un rînd de înșepături pe partea proeminentă, iar patru sînt fără decor. Vasele cu gîtul scurt și corpul globular sînt decorate pe toată suprafața cu caneluri. La acestea, ca și la unele din acelea cu gîtul înalt (fig. 6/1), decorul este realizat în jurul proeminențelor făcute prin împingerea pastei din interior, dînd vaselor — privite de sus — o formă pătrată, cu laturile ușor arcuite. Vasul-cană cu toartă este decorat cu caneluri pe toată suprafața (fig. 6/4)⁴.

Materialul litic scos împreună cu vasele este format din trei dălți dintr-o rocă verde (fig. 6/12); trei dălți dintr-o rocă verde-cenușie, de formă trapezoidală, știrbite la vîrf din vechime; un topor din piatră cenușie, bine lustruită, fără gaură pentru coadă și o lamă din silex cafeniu (fig. 3/6).

Din materialele adunate în timpul îndiguirii, provenind din morminte și care se află acum în Muzeul de istorie a Dobrogei, face parte și un mic vâsuf de marmură. Are forma unei calote sferice cu pereții mai groși spre fund și mai subțiri spre buză (dînt. 11,5 cm, înălț. 3 cm). Este foarte bine lustruit pe amîndouă fețele și este primul vas de marmură găsit în mormintele Hamangia (fig. 5/4)⁵. Un mic obiect de marmură găsit de asemenea în morminte are o formă piramidală. Pare să fi folosit ca obiect de frecat sau pisat.

În afară de cele descrise mai sus, în morminte se mai puneau podoabe. În general, podoabele sînt din scoică *Spandylus*. S-au găsit peste 700 de mărgel tubulare din scoică, trei brățări întregi și un fragment din același material.

Brățara cea mare (diam. circa 10,2 cm, înălțimea 5,7 cm) este masivă. Pare să fi fost purtată pe partea de sus a brațului. În exterior este bine lustruită. Acum se mai păstrează lustrul numai în cîteva locuri. În partea cea mai largă, puțin lateral, se află trei găuri: una pe o margine, două pe cealaltă margine (la 1 cm una de alta). Găurile au fost făcute din interior spre exterior (fig. 5/2).

³ În general, formele și decorul vaselor din cîmîrîul neolitic de la Limanu sînt asemănătoare celor descoperite în cîmîrîul din aceeași epocă de la Mangalia: D. Berciu, *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie: la civilisation Hamangia*, în *Nouvelles études d'histoire*, I, București, 1955. Cele două vase publicate în: D. M. Pippidi și D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol. I, p. 35, fig. 4, provin din cîmîrîul de la Limanu și nu cumă este indicat pe legendă.

⁴ D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, pl. 11/3, reprezintă un vas identic cu profil, dar fără

toartă și decorat cu linii punctate, care poate fi un argument în plus la stabilirea și sincronizarea fazelor în care au fost folosite cîmîrîre atît de întinse.

⁵ Vase de piatră se mai cunosc în vecinătatea culturii Hamangia; Eugen Comșa, *Un vas de piatră descoperit pe Grădiștea Ulmilor la Boian*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 135—136. Vasul de la Limanu e amintit și în D. M. Pippidi, D. Berciu, *op. cit.*, p. 35 și D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, Editura Academiei, 1966, p. 78.

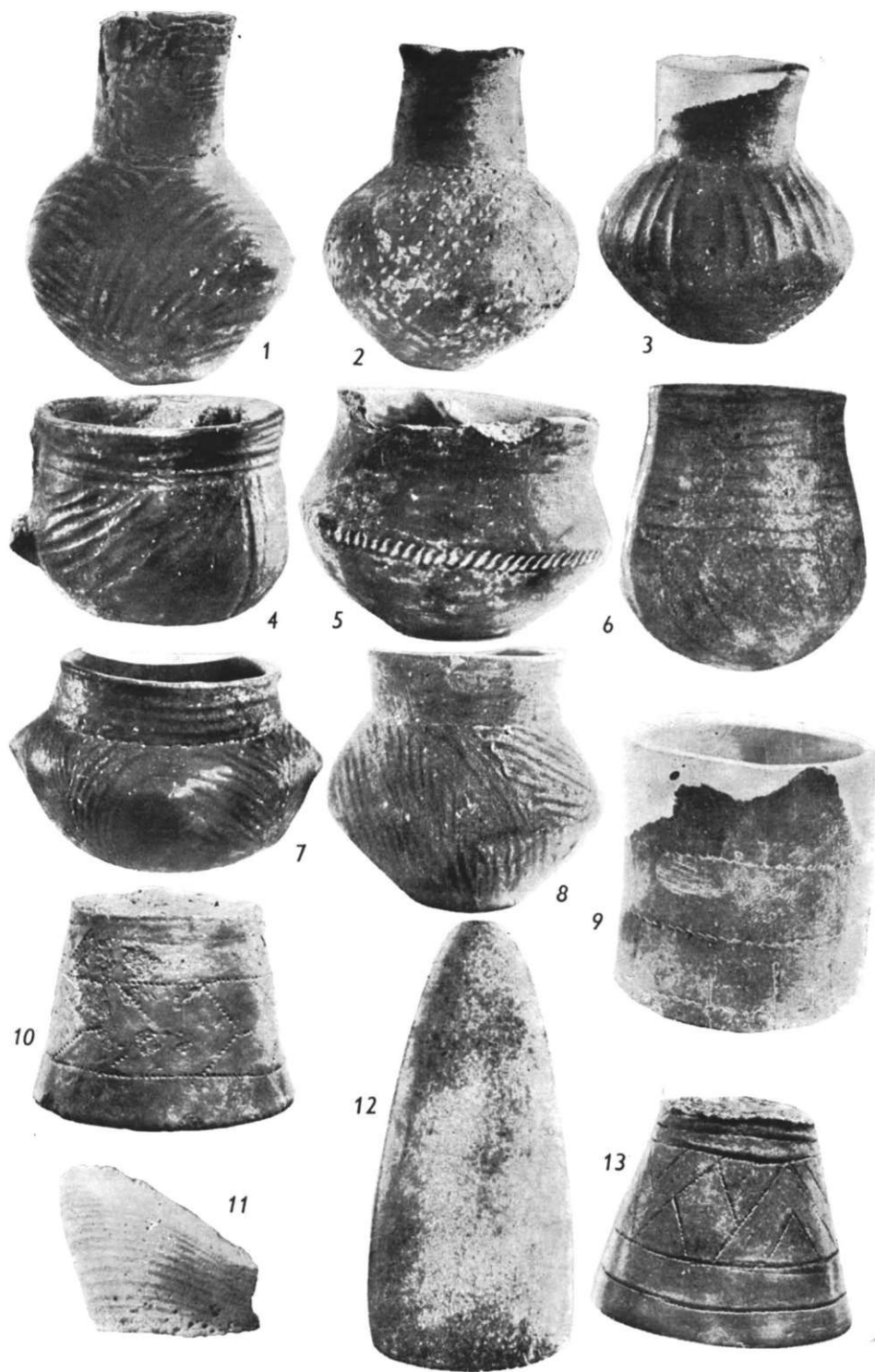

Fig. 6. — *Limanu*. 1—8, vase din cimitir; 9—10, 13, vase din așezare; 12, daltă din cimitir; 11, fragment de brățară din mormint.

Cea de-a doua brătară, mult mai mică decât prima (diam. circa 7,5 cm, înălț. 4 cm), pare să fi fost purtată pe antebraț. A fost și ea lustruită în interior, dar lustrul a dispărut aproape cu desăvârșire și nu are găuri ca cea mare (fig. 5/1).

Cea de-a treia brătară găsită în cimitirul neolitic de la Limanu, tot din scoică *Spondylus*, pare să fi fost purtată de un copil. Și la aceasta lustrul de la suprafață se păstrează foarte puțin. Nu are găuri (diam. circa 6,5 cm, înălț. 3,3 cm) (fig. 5/3).

A patra brătară e fragmentară. A fost aproape la fel de mare ca cea descrisă la început, lustruită la suprafață, și credem că s-a rupt în timpul scoaterii pământului pentru ridicarea digului.

Mărgelele sînt de mai multe dimensiuni, însă de același tip. Cele mari sînt tubulare, dimensiunile lor variind între 1,5—3 cm lungime și pînă la 1 mm grosime. Cele mai mici au formă tronconică. Foarte rar sînt liniare; marea lor majoritate sînt puțin curbe, amintind de coarnele animalelor (fig. 7)⁶. Mărgelele din piatră sînt tot cilindrice, dar nu sînt lungi ci scurte, fiind făcute dintr-o rocă verde sticloasă în spărtură. Par să fie lucrate la început în tuburi lungi și apoi tăiate în mai multe mărgele mici (fig. 7/1).

Tot în cadrul podoabelor putem include inelul de scoică *Spondylus*, triunghiular în secțiune (fig. 7/2).

La circa 500 m nord-est de cimitirul neolitic, pe un alt promontoriu care se ridică în apropierea lacului Mangalia, se află o așezare neolitică aparținînd de asemenea culturii Hamangia, din care s-au recoltat materiale scoase întîmplător în urma săpării unui șanț. S-au adunat fragmente de chirpici, fragmente de vase, o rișniță, cîteva fragmente de oase de bou și porc. Chirpicul provine de la o locuință de suprafață distrusă prin incendiu.

Rișnița are o formă ovală, mult albiară. Nu poartă urme de ardere, ceea ce denotă că a fost găsită în afara locuinței sau a aparținut altui nivel.

Ceramica din așezarea neolitică de tip Hamangia de la Limanu se poate împărți în două categorii: a) ceramică de uz comun; b) ceramică bună.

Ceramica din prima categorie are mult degresant și este arsă neuniform, brun-roșcat în exterior și cenușiu-negru în interior. Ca forme se întîlnesc vasele tronconice, cu fundul plat formînd uneori un picior plin în interior, astfel încît grosimea fundului atinge 3—4 cm, și vasele-borcan cu pereții groși pînă la 2,5 cm și puțin arcuiți. Ele sînt decorate cu barbotină pusă neorganizat.

Destul de des vasele decorate cu barbotină au în jurul buzei o fișie mai îngustă sau mai lată, bine lustruită. Cîteodată pe buza vasului se găsesc creștături sau briuri alveolate (fig. 2/14, 16)⁷, altădată vasul este dat cu un slip roșcat și lustruit puternic sau decorat cu mătura. Pe fundul unor vase s-a imprimat împletitura pe care au fost puse înainte de ardere (fig. 2/9)⁸.

Ceramica bună este lucrată cu mai multă grijă. Se pune în pastă puțin degresant, cioburi pisate mărunt de tot și nisip fin. Culoarea vaselor diferă de la brun roșcat la cenușiu închis. Vasele cu pereți mai groși prezintă diferențe de culori între exteriorul și interiorul peretelui.

Ca forme demne de remarcat sînt paharele, străchinile adînci avînd aproape aspectul unor castroane, cupele cu picior gol în interior, vase mai mari sau mai mici cu corp bitronconic, vase cu corp globular și gît cilindric etc. (fig. 2/1—11, 17—18; fig. 3/1—5, 7, 8;

⁶ P. Detev, *Parures préhistoriques conservées au Musée National Archéologique de Plouviez* (rezumat în l. franceză), în *Gedächtnis*, vol. V, 1963, fig. 2.

⁷ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, fig. 146/2,6 are pe buză același decor.

⁸ *Ibidem*, fig. 147/9; aceeași jecătură se observă și pe un fragment de vas descoperit la Camurlița de Jos.

fig. 6/9--10,13). Vasele din pastă bună sînt lustruite în interior, spre deosebire de cele din aceeași pastă desoperite în cimitirul din apropiere și al căror interior este numai netezit.

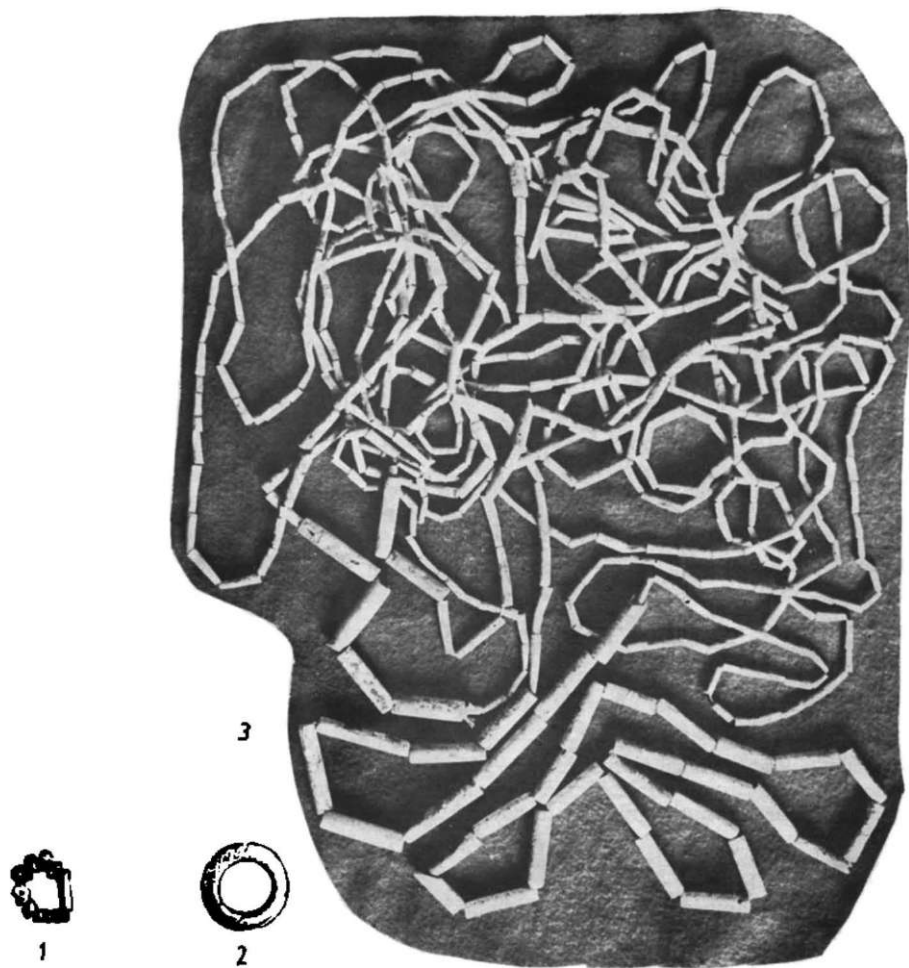

Fig. 7. - Limanu. Inele și mărgelile din morminte.

Decorul foarte variat face să se deosebească totuși, pe cît este posibil pe această cale, o etapă mai veche și una mai nouă în evoluția culturii Hamangia din așezarea de la Limanu.

Așezarea barbotinci și unele alveole pe buza vasului, la o parte din ceramica de uz comun, ne indică o apropiere de ceramica asemănătoare de la Golovița. Același lucru se petrece și cu o parte din ceramica bună. Decorul punctat cu un vîrf triunghiular, lăsînd urme în forma cozii de rîndunică, așezat în semicerc (fig. 2/17), acela unghiulat făcut din cîșturi special ca să prindă mai bine vopseaua (fig. 2/12), ca și formele acestor fragmente

* *Ibidem*, fig. 156/15; 160/1; 162/7.

sau ale altora (fig. 2/16,18; fig. 3/5)⁹ ne îndreaptă de asemenea spre o etapă mai veche a culturii Hamangia de la Limanu.

Marea parte a ornamentelor, atât în tehnica lor de lucru cit și în dispunerea lor pe corpul vasului, ne indică și o etapă mai evoluată a culturii Hamangia de la Limanu. Incizia, destul de des întâlnită în ceramica noastră față de celelalte așezări din Dobrogea, nu poate procura deocamdată un indiciu de cronologie. Ea este folosită în amindouă perioadele, fără deosebire. Decorarea buzei cu desene realizate din puncte rotunde sau adâncite, fasciculele de linii punctate terminate cu câte una sau două mici linii punctate perpendicular pe acestea (fig. 2/2), trasarea decorului sau imbinarea inciziei superficiale cu linii punctate (fig. 2/18; fig. 3/7)¹⁰ sînt însă dovezi plauzibile că acest tip de ceramică a fost folosit într-o perioadă mai tîrzie decît cea amintită mai sus și, deci, sincronică cu faza Ceamurlia de Jos¹¹.

Cu tot aspectul ei diferit, ceramica din așezarea și cimitirul de la Limanu formează un tot cultural în care se poate urmări evoluția de la o etapă mai veche la una mai nouă. Ceramica din cimitir, atât de diferită la prima vedere de aceea din așezare, are caractere comune cu ea nu numai în tehnica de lucru, ci și în forme și ornamente.

Dacă pentru vasele folosite ca ofrandă morților se întrebuișă cu predilecție canelura, aceasta nu lipsește însă nici în ornamentarea ceramicii din așezare (fig. 3/4). De asemenea, ornamentarea specifică culturii, făcută din linii punctate așezate în unghi sau în triunghi, se întâlnește și ea pe vasele din cimitir.

Este de presupus ca în toată perioada în care au viețuit oameni pe promontoriul de la Limanu să se fi folosit același loc pentru cimitir.

L'ÉTABLISSEMENT ET LA NÉCROPOLE DE LIMANU

RÉSUMÉ

Au bord du lac de Mangalia on a découvert une nécropole et un établissement appartenant, tous les deux, à la civilisation de Hamangia. La nécropole a livré des vases, des outils et des pièces de parure semblables à ceux de Mangalia et de Cernavoda. De ces fouilles nous mentionnons surtout une tombe contenant des outils et un fragment de bracelet en coquillages (*Spondylus*).

On a mis au jour également des fosses hallstattiennes et de la haute époque féodale, et sectionné une habitation roumaine.

Le matériel archéologique de cet établissement, bien que ne pouvant être déterminé du point de vue stratigraphique, appartient selon les analogies possibles, aux deux phases de la civilisation de Hamangia, phases représentées par les découvertes de Golovița et de Ceamurlia de Jos.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Limanu*. Vue d'ensemble de la tranchée A.

Fig. 2. — *Limanu*. Céramique provenant de l'établissement et de la nécropole.

Fig. 3. — Céramique et outils de l'établissement et de la nécropole.

Fig. 4. — Céramique provenant de la nécropole.

Fig. 5. — 1-3, bracelets en coquillages; 4, vase en marbre (provenant de la nécropole).

Fig. 6. — *Limanu*. 1-8, vases de la nécropole; 9, 10, 13, vases de l'établissement; 12, ciseau de la nécropole; 11, fragment de bracelet provenant d'une tombe.

Fig. 7. — *Limanu*. Bagues et perles découvertes dans les tombes.

¹⁰ *Ibidem*, fig. 133/6; 129/3; 126/2.

¹¹ *Ibidem*, p. 281 și urm. pentru identifiarea de evoluție a

culturii Hamangia de la Ceamurlia de Jos și Limanu.